

Erich Mistrík: USA

Obsah

Postaviť sa pod Niagaru	2
Mierumilovní Američania	6
Kovbojská Amerika	14
Moji americkí učitelia	20
Východoeurópania v USA	25
Ako do Oklahoma City prišla minulosť	32
Americká vlajka	36

Postaviť sa pod Niagaru

Niagarské vodopády vzbudzujú rešpekt. Teda nie mestečko Niagarské vodopády, ktoré je pri nich a vďaka nim žije z turistického ruchu. Rešpekt vzbudzuje samotný obrovský pád vody.

Už na obrázkoch pôsobia mohutne, hoci to vôbec nie sú najväčšie vodopády na svete. Predsa len, zlom, cez ktorý padajú, je dostatočne vysoký na to, aby sa človek zdesil.

Veľa smelých ľudí sa ich snažilo prekonať. Na lodiach, ktoré sa samozrejme rozbili na márne kúsky. Na rogalách, ktoré vzdušný vír mnohokrát stiahol do vody medzi kamene. V rôznych bizarných plavidlách, dokonca v sudoch, z ktorých – ani z ľudí v nich – samozrejme záchrancovia väčšinou nenašli vôbec nič.

Mnoho ľudí sa snažilo ukázať svoju odvahu a chceli sa priblížiť čo najviac k hrane, cez ktorú padajú stovky ton vody. Zlom je taký prudký, že ho na ďalšej fotografii, medzi dvoma brehmi so stromami, ledva rozoznáme, tak splýva s kanadským brehom v pozadí, nad ktorým sa týči vyhliadková veža.

Prúd Niagary je tu taký divoký, že musí byť úplným šialenstvom myslieť si, že ma niečo môže na ňom udržať. Vodáci vedia, čo je to divoká voda, ale to, čo sa deje tesne pred zlomom, cez ktorý tu padá voda, sa už nedá vyjadriť termínom divoká voda. Je to peklo – sústreďuje v sebe pekelnú vlhkosť, pekelný pohyb, pekelnú temnotu hlbokaj vody, pekelné

zskupenie kameňov, na ktoré sa zhora rúti, pekelné hustú bielu paru, pekelný hluk, ale aj pekelné svetelné efekty. Tie posledné sú v každej dennej dobe iné.

Veľmi vhodné miesto pre samovrahov, stačí sa pustiť po tejto rieke a už samovraha nič nezastaví. Mnohí ich využili, mnohí v nich neprežili.

A predsa je možné sa k nim priblížiť. Jaskyňa vetrov, ktorá ústi pod vodopádmi, je zvukovým a mokrým koncom sveta, ale ponúkla mi pohľad zblízka do tváre pekla. Dante ju určite navštívil pred tým, ako začal písať svoju Božskú komédiu.

Stačí zaplatiť nie malú čiastku dolárov, obliecť si pekelné žltý nepremokavý plášť, vykasat' nohavice, obuť si gumené šľapky a so sprievodcom sa vydať pod tie stovky ton vody. Pohľady stoja za to.

Po týchto terasách sa dá priblížiť k vode. Cez ne sa dá prejsť medzi vodopád a stenu, z ktorej sa valí voda, takže človek stojí priamo pod mohutným vodopádom a je v bezpečí. Nepočuje vôbec nič, dýcha stopercentnú vlhkosť, napriek nepremokavému plášťu je celý

mokrý, akoby stál uprostred hurikánu. Vietor, ktorý vytvára táto valiaca sa voda, sa formuje do vzdušného víru, a ten ovláda celé svoje okolie. Nemohol som sa schovať pred vlhkosťou, lebo tá sa krútila okolo mňa s takou silou a neodbytnosťou, že som vlastne nevedel, či som omylom nespravil ten posledný krok v mojom živote a nestojím už priamo pod prúdom vody.

Nevedomky som zavrel oči, aby som sa ubránil pred tou hrôzou, avšak ona svojou vlhkosťou a ohlušujúcim rachotom prenikala do každej mojej kosti. Otvoril som ich, pretože som to chcel všetko vidieť. Chcel som vidieť Niagarské vodopády zo vzdialenosti asi dvoch metrov. Zbytočne, nevidel som nič, lebo oči mi zalievala všade prítomná voda – hoci som vôbec nestál pod vodopádom, ale medzi ním a kamennou stenou.

Fotoaparát, ktorý by to zdokumentoval, samozrejme nebolo možné spod plášťa vytiahnuť, lebo by ho buď vzdušný vír vytrhol z ruky, alebo by bol okamžite premočený a nefunkčný. Navyše, fotoaparát nie je schopný zdokumentovať pekle.

Žiadny diabol tam však nebol, bolo to poctivé prírodné peklo.

Až o poschodie nižšie, pod týmito terasami bolo možné sa poriadne poobzerieť okolo seba. Až odtiaľ človek vidí nad sebou ďalšiu vyhliadkovú terasu priamo pri rieke, kde sa pohybujú drobné postavky nechápavých ľudí. Určite nerozumejú tým žltým malým postavám, čo sa vydávajú hroznému nebezpečenstvu a prechádzajú sa pod vodopádmi.

Ľudský organizmus má svoje hranice. Treba z toho pekla odísť, alebo aspoň podísť stranou a obzrieť si ho z boku.

Voda už nie je nad nami, pretože sme bezpečne schovaní za ohybom steny. Tony vody už dopadli na zem a s rovnakým hukotom sa valia po tisícoch kameňov do nového koryta. Nad nimi sa v každom počasí vznáša oblak pary zakrývajúci most medzi USA a Kanadou,

medzi dvoma mestami s rovnakým názvom, Niagarské vodopády. V hmle sa stráca aj vyhlídková veža na americkej strane.

Pokyny sprievodcu takmer nepočuť, dojmy ostatných hazardérov zanikajú v zvukovom pekle, pohľad sa nemôže odtrhnúť od strašnej vznešenosti prírody. Immanuel Kant nenavštívil Niagarské vodopády, napriek tomu presne vedel, aké sú: „Vznešené je to, v porovnaní s čím je všetko ostatné malé.“ Môžeme to merať, koľko chceme, nemusí to byť matematicky najväčšie, dokonca z pohľadu matematiky vždy môže byť niečo ešte väčšie. Ale vznešené má veľkosť v sebe bez ohľadu na objektívnu matematickú veľkosť.

Sú na svete aj väčšie vodopády ako Niagarské, aj s väčším množstvom vody, aj dlhšie, aj vyššie. Keby som ich navštívil, možno by som pocítil to isté. Určite však viem, že Niagara vnúti človeku pocit malosti, bezvýznamnosti, obmedzenosti, smiešnosti. Všetko v ľudskom živote je v porovnaní s ňou malé. Niagara presahuje ľudské chápanie, presahuje ľudské zmysly – preto je vznešená.

A predsa ju človek prekonal. Predsa len som v nej bol spolu s mnohými inými predomnou, so mnou aj po mne, prešiel som sa v blízkosti jej kulturistických výkonov. Hoci ma ohromila a vyrazila mi dych, bezpečne som z nej vyšiel. Mokrý, nemý, vydesený a plný úžasom. Precítil som naplno, čo znamená vážiť si prírodu – ale viac som si vážil aj sám seba.

Hoci tie pocity boli veľmi silné, rovnako silný bol aj pocit úľavy, keď všetko prešlo a s priateľmi sme sa mohli odfotografovať v bezpečí východu z jaskyne.

(1993 / 2012)

Mierumilovní Američania

Hollywood a propaganda

Boston – Quincy market

Pokojný daždivý deň uprostred Bostonu, polmiliónového hlavného mesta štátu Massachusetts. Ľudia sa hnevajú na sychravý jesenný deň a je ich na uliciach pomenej, ale predsa pokojne nakupujú úplne v centre mesta. Takejto časti mesta hovoria Američania downtown, dolné mesto, a znamená to vždy úplné centrum, staré centrum, pôvodné centrum. Teda tú časť mesta, ktorú všetci poznajú, všetci tam prídu, je tam veľa obchodov aj zábavy, veľa pokoja – ale aj veľa bezdomovcov, zlodejov, podvodníkov i celého podsvetia.

Tak je to na svete vo všetkých veľkých mestách. Médiá a Hollywood nás presviedčajú, že vo veľkých amerických mestách takmer nie je možné v zdraví prežiť, pretože ozbrojené gangy terorizujú ulice a unášajú či vraždia nevinných ľudí. Zvlášť cudzincov.

Keď som so skupinou východoeurópskych štipendistov odchádzal do New Yorku, americký gestor nášho pobytu, prof. Stephen L. Schechter nás varoval:

„V New Yorku nikam nechod'te sami. Nikdy si na ulici nepozerajte mapu. Ak ste sa stratili, zjídite niekde do kaviarne a v kúte si opatrne pozrite mapu, aby okolie nevidelo, že ste cudzinci. Nestojte bezradne na ulici a nechcete od cudzích ľudí, aby vám ukázali cestu. Pred vstupom do metra si najprv poriadne pozrite smer a stanice, aby ste sa nezaviezli na neznáme a nechcené miesto. Nech na vás nevidno, že si neviete rady, vždy sa správajte suverénne a po uliciach sa pohybujte radšej rýchlejšie, lebo pokojný prechádzkový krok láka zločincov.“

Plní hrôzy sme ho počúvali – lebo čo Východoeurópania v roku 1993 vedeli o New Yorku? Nakrmení hollywoodskymi filmami a komunistickou propagandou, bez možnosti cestovať, všetci sme predpokladali, že je to mesto je plné zločinu.

V New Yorku nás dva dni nechal samých. Môj albánsky kolega pre istotu celý čas nevyšiel z hotela. Po uliciach sme zásadne chodili v trojiciach Keď som sa na chvíľu odtrhol, aby som si kúpil poriadny fotoaparát na zdokumentovanie môjho pobytu v USA, rýchlo som ho schoval do vrecka a plný hrôzy, že ma niekto prepadne a ukradne mi ho, som s ním utekal do hotela.

Samozrejme, že sme zablúdili a odviezli sa metrom aj do Brooklynu. Samozrejme, že na uliciach bolo vidno veľa bezdomovcov pozakryvaných novinami alebo spiacich v kartónových škatuliach, tak ako to vídame vo filmoch. Samozrejme, že sme videli aj tmavé, úzke a špinavé uličky, zrejme nebezpečné uličky. Samozrejme, že sme stretávali veľmi veľa veľmi podozrivých indivíduí.

Lenže koľko z týchto podozrivých indivíduá bolo podozrivých len preto, lebo pôsobili inak, ako sme dovtedy vo svojich životoch mohli vidieť? Boli sme predsa v Amerike, kde je všetko možné aj v obliekaní a úprave vlastného zovňajšku.

Nikomu sa nič nestalo. Možno aj preto, lebo sme boli opatrní. Ale možno preto, lebo sme sa pohybovali v normálnom veľkom meste.

Na druhý deň sa k nám pridali dvaja americkí sprievodcovia, študent a študentka. Samozrejme, že nám chceli ukázať nočný život New Yorku a tie štvrte, ktoré bežní turisti nevidia, ako napr. židovskú štvrť, China Town či Little Italy.

New York – židovská štvrť

Ani nočný život nebol na zahodenie. Zvlášť vtedy, keď sme omylom zašli – desiati pedagógovia a pedagogičky z východnej Európy v sprievode amerického študenta

a študentky – do gay klubu. Netušili sme, kde sme a neznalým problematiky nám nebolo nič podozrivé. Až dovtedy, kým niektorí z prítomných pánov nezačali javiť záujem o neobvyklú skupinu a kým nás americkí študenti neľahali okamžite von. Von, kde sme sa už po polnoci pustili do rozhovoru s ďalšími návštevníkmi nočného New Yorku, od ktorých nás americkí študenti – znali problematiky – ľahali ešte rýchlejšie. Ani nám neskôr nechceli vysvetliť dôvody. Na naše zvedavé otázky odpovedali – „Radšej sa nepýtajte, ale už to bolo nebezpečné.“

Mnoho vecí pôsobilo hrôzostrašne, najmä v tom nočnom meste, o ktorom Frank Sinatra oprávnenne spieval – Mesto, ktoré nikdy nespí. Kým sme chodili po uliciach a vchádzali do podnikov, mesto budilo dojem, že je v plnej prevádzke ako na poludnie. Plná prevádzka sa však diala za tmy a v tme je možné stretnúť rôznych ľudí, ktorých neradno stretnúť osamote. Plná prevádzka v nočnom New Yorku súčasne znamená, že na uliciach a v podnikoch je tak plno, že sme sa niekedy ledva pretlačili. Človek pri človeku. Ak by sa malo splniť to, čo sme nasávali z hollywoodskych filmov, videli by sme určite stovky mŕtvych.

Po dvoch dňoch sa k nám pripojil náš gestor a po vypočutí našich príbehov sa len smial: „Veď ja som vás len strašil, aby ste boli opatrní, ako v každom veľkom meste.“

Hoci sa všetko dobre skončilo a v nočnom New Yorku sme nikoho nestratili, pocit ohrozenia zostal. Napriek tomu sme sa odvážili aj oddeliť od skupiny a pohybovať sa osamote. Veď toľko ľudí bolo na uliciach osamote!

Uzol na revolveri

Potom som však zašiel k budove OSN a s prekvapením hľadel na sochu v areáli:

New York – OSN

Bol to symbol myšlienok reprezentovaných Organizáciou spojených národov. Až postupne som začínal chápať, že ho môžem považovať aj za jeden zo symbolov Američanov.

Hlavné mesto štátu New York, päťdesiatistisícová Trója (po americky Troy), kde bolo sídlo nášho domovského prístavu, Russel Sage College, bolo pokojné mestečko. Cez deň ulice poloprázdne, žiadni dospelí ľudia, žiadne deti ani matky s kočíkmi, len sem-tam nejakí študenti „nášho“ college, „našej“ vysokej školy.

Večer trochu rušnejšie, pretože sa obyvatelia vybrali na nákupy do drobných obchodov roztratených po centre mesta. Podvečer sa už rozsvietili aj podniky s pochybnou ponukou, na chodníkoch sa zrazu zjavili ľudia, ktorých spôsob obživy som si netrúfal ani odhadovať. Ale kto by sa podvečer a večer motal po ulici amerického mesta, keď práve nemusí?

Celok pôsobil mierumilovne. Tak mierumilovne ako centrum Bostonu – pretože tí ľudia mali svoje bežné starosti a neuvažovali o tom, aby sa starali o nejakých cudzincov. Nechcel som veriť vlastným očiam – veď hollywoodske filmy a propaganda hovorili niečo úplne iné.

Absolútne nepochopiteľná však bola návšteva v dome prof. Schechtera.

Ako väčšina vyššej strednej triedy v USA ani on nebýval v centre mesta, ale na okraji mesta uprostred obrovských štvrtí rodinných domov, kam sa nedalo dostať inak ako autom. Jeho dom ani pozemok nemali žiadne oplotenie – ako všetky domy naokolo, aj ako všetky v podobných štvrtiach, ktoré som videl neskôr. Do domu sa vstupovalo sklenenými dverami s jediným zámkom (na Slovensku by sme povedali – zamykali sa len „fabkou“). Žiadne mreže na oknách, žiadne trojité zámky na oplechovaných dverách, žiadne masívne mreže pred dverami, žiadne strielne, ako by očakával človek spracovaný propagandou komunistov.

Šokovaný som sa pýtal majiteľa domu:

„Nemáš nejaké špeciálne zabezpečenie na svojom dome?“

Dostal som jednoduchú odpoveď:

„Načo?“

Tak som začal vysvetľovať svoje obavy o jeho život a majetok, obavy vyvolané filmami. Smial sa, ale dodal smutne:

„Áno, aj také veci sa v Amerike stávajú a je ich dost. Ale nie tu. To by som musel žiť niekde inde.“ A doplnil: „Aj keď je to fakt, netreba veriť hollywoodskym filmom.“

Začínal som chápať, že symbolom USA nemusí byť iba Charles Manson, ale aj ten uzol na revolveri.

A potom prof. Schechter vysvetľoval aj povahu New Yorku a jeho bezpečných štvrtí (dolný Manhattan, Kennedy Center, Socha Slobody), či menej bezpečných štvrtí (ako Bronx, Queens alebo Brooklyn). Vysvetľoval povahu amerických veľkých miest, ktoré sú nebezpečné ako všade inde, aj povahu pokojných štvrtí, kde ľudia trávajú voľný čas s rodinami.

New York – Dolný Manhattan

New York – Ostrov slobody

Vysvetľoval situáciu biednych ľudí v Amerike, u ktorých bieda plodí zločin, a ten plodí ďalšiu biedu. Vysvetľoval povahu amerického podsvetia, malých zlodejčiek aj medzinárodných sietí zločinu. Vysvetľoval povahu strednej triedy Američanov, pokojnej a mierumilovnej – hoci veľmi konzervatívnej – vrstvy, ktorá však dokáže byť veľmi zlá vtedy, ak niekto chce narušiť jej pokoj a pohodlie. Vysvetľoval povahu mládeže, ktorá sa búri vždy a všade, takže sa niekedy potrebuje odlišiť hrôzostrašným výzorom, správaním a provokáciami na hranici zákona – ale aj povahu mládeže z veľmi bohatých rodín, ktorú som videl v nočnom New Yorku bujaro vysadať pred zábavnými podnikmi z dlhočizných limuzín. Vysvetľoval druhý dodatok k Ústave Spojených štátov, podľa ktorého americkí občania majú právo vlastniť zbraň – vysvetľoval jeho vznik v 18. st. aj jeho dôsledky dodnes.

Vysvetľoval túžbu obyčajných Američanov po sebauplatnení, po pokojnom živote, po slobode, aj po bohatstve a po naplnení svojho amerického sna – amerického populárneho mýtu, že každý človek sa vlastnými silami môže vypracovať z ničoho na niečo veľké. Vysvetľoval, prečo si Američania tak vážia svoju Sochu Slobody, prečo je pre ich život taká dôležitá.

Vysvetľoval, ako vznikol národ prisťahovalcov, ktorí pred niekoľkými storočiami ušli aj so svojimi rodinami pred náboženským prenasledovaním v Európe, pretrpeli morské choroby a iné strádania na mori; aby tesne pred pristátím lode Mayflower (Májový kvet) na americkom brehu uzavreli r. 1620 dohodu o budúcom spoložití – demokratickú dohodu rovnoprávných občanov, ktorí sa slobodne združili a dohodli na pravidlách spolunažívania, aby ich potom aj rešpektovali. Dohodu, ktorej základná myšlienka sa neskôr stala základom americkej ústavy.

Jeho rozprávanie neskončilo ten večer. Pokračoval celé týždne, aby sme my, Východoeurópania, pochopili Ameriku.

Mnohokrát sme protestovali, že nám svoju krajinu maľuje na ružovo, že my vieme o mnohých ich problémoch. Často sme protestovali, že u mnohých Američanov vidíme snahu vynikať za každú cenu, prekonať druhých bez ohľadu na akékoľvek dôsledky pre tých druhých. Smiali sme sa, že Američania musia mať pocit, že sú Supermani: Že sú najlepší na svete – ak nie na svete, tak sú najlepší aspoň vo svojom štáte – ak nie v štáte, tak aspoň v meste, alebo v niečom vynikajú aspoň na svojej ulici. Nikdy to neskrýval, neskrýval zločiny, ktoré mali USA na svedomí, neskrýval drobné zločiny, ktorých sme sa tak báli v New Yorku. Popri tom však vždy hľadal aj to, čo už robia lepšie ako v minulosti.

Naším najsilnejším argumentom proti excelentnosti Ameriky a Američanov bola likvidácia pôvodných obyvateľov amerického kontinentu, Indiánov, a to nielen prvými kolonizátormi, ale celými generáciami Američanov. Vedeli sme, že bez toho by nebolo dnešných Spojených štátov.

Irokézia

Prof. Schechter náš názor nevyvracal. Pretože sme chceli vedieť viac, zorganizoval nám stretnutie s Ron La Francom, náčelníkom irokézskeho kmeňa, s ktorým nás nechal celé popoludnie osamote. Tento náčelník ubitý útrapami jeho kmeňa politickými mechanizmami, ktorým bieli hovoriли demokracia Spojených štátov, nám hodiny rozprával o osudoch Irokézov. O tom, ako posledné zvyšky jeho kmeňa postupne a cieľavedome likvidujú administratívnymi opatreniami, alkoholom, nezamestnanosťou, nedostatočným vzdelaním. Rozprával nám o absurdnostiach života v indiánskej rezervácii, kde kmeňu nezostáva nič iné, len beznádej, alebo ešte tak vyrábanie ľudových predmetov pre obmedzených turistov. Rozprával o zvrátenej politike amerických úradov, ktoré v niektorých indiánskych rezerváciách povolia kasína a hazardné hry, hoci v ich okolí sú zakázané (ako je to napr. v Oklahome) – aby sa bieli nepošpinili týmto svinstvom, ale Indiáni sa pokojne pošpiniť môžu, veď aspoň postupne degenerujú.

Doniesol nám aj pôvodnú dohodu uzavretú medzi USA a Irokézskou konfederáciou z r. 1794, ktorú Spojené štáty v nasledujúcich storočiach neustále porušovali – aby aj s pomocou dokumentov dokázal práva pôvodných indiánskych kmeňov. Ukázal nám mapu pôvodného územia Irokézskej konfederácie pri Veľkých jazerách na území dnešného štátu New York, ako aj mapu územia, ktoré obývajú dnes:

Irokézska konfederácia koncom 18.

st. (velké označené plochy)¹

Územie obývané irokézskymi
kmeňmi r. 1990 (malé čierne plo-

chy a body)²

Náš americký gestor sa potom vôbec nepýtal, o čom sme sa s náčelníkom rozprávali. Považoval za prirodzené, že sme si vypočuli aj druhú stranu.

Ako vysokoškolský profesor samozrejme dobre poznal svoju krajinu a vedel, čo má na svedomí. Hoci mal pre nás reprezentovať to najlepšie zo svojej krajiny, hoci musel na záver nášho pobytu napísať obsiahlu správu pre americkú vládnu agentúru, hoci zmyslom štípendia americkej vlády bolo ukázať nám, ako to v USA myslia dobre s demokraciou a aká je ich demokracia vynikajúca, prof. Schechter nás neklamal. Ukázal nám Ameriku takú, aká je.

Diskusia s náčelníkom Irokézov bola pre mňa kľúčová pre pochopenie Ameriky. Zrazu som nevidel najmocnejšiu krajinu sveta, ani model demokracie, ani svetového žandára, ani nabubralý konzumný kapitalizmus.

Zrazu som videl takých istých ľudí ako všade na svete. Ľudí, ktorí nechcú nič iné, len pokojne prežiť svoj život. Mierumilovných Američanov, ktorí v rámci možností svojej krajiny robia, čo môžu, aby svoj život prežili pokojne.

(1993 / 2012)

¹ Cornelius, C.: The Six Nations Series. Caldwell : Cornell University, 1990. s 39.

² Cornelius, C.: The Six Nations Series. Caldwell : Cornell University, 1990. s 40.

Kovbojská Amerika

Ešte v polovici 19. st. sa Američania rozlišovali aj podľa toho, kto pochádza z „pio-
nierskej generácie“, teda kto je priamy potomok tých obyvateľov USA, čo prví osídľovali
Západ kontinentu. Znamenalo to okrem iného, že išlo o potomka tých, čo vytlačali pôvod-
ných obyvateľov (= Indiánov), čo chovali dobytok na širokých pláňach stredozápadu, čo trá-
vili život presunom vo vozoch, čo zúrodňovali obrovské a poloprázdne stepi, čo trávili život
v sedle koňa a s puškou v ruke.

Potomkovia kovbojov.

V podaní hollywoodskych filmov boli kovboji tvrdí chlapi, vždy pripravení vytasiť
pištoľ, vždy pripravení všetko prepíť alebo prehrať v kartách, vždy pripravení zvádzať po-
čestné i nepočestné dievky z mesta. V podaní dnešných Američanov – keď rozprávajú o svo-
jich predkoch – je obraz podobný. Nevieť, či ho ovplyvnil Hollywood, alebo spomienky
starých a prastarých rodičov súčasníkov.

Na východnom pobreží Spojených štátov tento mýtus pretrváva už asi len
v kolektívnej pamäti ako dávna minulosť. V správaní občanov štátov východného pobrežia
som vnímal skôr európske zvyklosti – v stravovaní, v obliekaní, v zariadení domácností.

Ale na stredozápade alebo na juhu Spojených štátov je mnoho vecí inak.

Keď v r. 1993 predstúpil v štáte New York pred Východoeurópanov študujúcich de-
mokratiu prof. John J. Patrick z Indiany, vážený odborník na občiansku výchovu známy v
celých USA aj v zahraničí, cítil sa trochu nesvoj. Bolo to na ňom vidno, ale nevedeli sme,
o čo ide. Asi po polhodine stretnutia sa ukázalo, že to vôbec nie sú rozpaky či obavy z toho,
že povie týmto zvedavým ľudom o vlastnej krajine.

Sám sa priznal:

„Už som dlho na krku kravatu, necítim sa s ňou dobre.“

Nasledovali zvedavé otázky:

„Ale veď učíte na univerzite...“

„No hej, ale ja neučím v New Yorku, ja učím v Indiane.“

Zmĺkli sme, lebo sme vôbec nerozumeli. Až naše spýtavé mlčanie ho donútilo vysvet-
liť skutočný dôvod jeho nepokoja:

„Keď učím doma, v Indiane, bežne si sako ani kravatu neberiem, tie sú len na sláv-
nostné či oficiálne príležitosti. Je prirodzené nemať ich, ak by som ich každý deň nosil, pova-
žovali by ma za čudáka. Keď idem učiť na západné pobrežie, do Kalifornie, ani mi nenapad-
ne pribaliť si tieto formálne potreby do batožiny. Na juhu a západe sú ešte všetci kovboji. Ale

keď idem na východné pobrežie, automaticky si kravatu pribalím do batožiny, tu je to niekedy takmer uniforma.

A už som dlhšie kravatu nemal na krku, necítim sa s ňou dobre. Môžem si ju dať dole?“

Hoci na univerzitách v Spojených štátoch je akademickým oblečením pravidelne košeľa, pulóver, sveter, rolák, predsa len je východné pobrežie oveľa formálnejšie ako juh a západ, takže na univerzitách vo východných štátoch človek oveľa častejšie vidí sako i kravatu.

Znova som si to uvedomil v roku 2004 na letnej konferencii v Oklahome. Pretože som vedel, že v lete je v Oklahome riadne horúco, nebral som si na cestu teplé oblečenie – ale sako som si pribaliť musel, bolo treba rátať aj so slávnostnými príležitosťami.

V Oklahome bolo skutočne riadne horúco a vždy by stačili tričká, či dokonca krátke nohavice, ako chodili oblečení domáci vysokoškolskí učitelia. Ale pretože všetci chceli pracovať v relatívnom pohodlí, všade bola samozrejme klimatizácia. Lenže aká.

Vonku bolo viac ako 30° C, v kabínach áut, vo verejných budovách aj v domácnostiach sa všetci chceli ochladiť – tak sa chladili, bežne na 15° C. Zažíval som tepelné šoky obidvoma smermi a dodnes sa čudujem, že ich organizmus zvládol bez ťažkostí.

Domáci tieto situácie bežne zvládali s krátkymi nohavicami, s bermudami, v košeliach či tričkách s krátkymi rukávami. Ak som však ja chcel počas dňa prežiť v konferenčnej miestnosti, musel som na seba ešte niečo hodiť.

Účastníci konferencie v miestnosti s cca 15° C

Pretože som nič iné nemal, bolo potrebné použiť sako, vonku prehodené cez ruku, vnútri na sebe; občas na košeli, čo k tomu ladila, občas podľa miestnych zvyklostí – na hocijakej košeli.

Až to miestnym nedalo pokoja:

„Ty sa vždy tak elegantne obliekaš?“

Nechápal som. Veď práve vtedy som mal blede šedé sako na pestrofarebnej letnej košeli, čo by v Európe pôsobilo strašne. Oni však videli hlavne sako. Považovali ho za vrchol elegancie aj na medzinárodnej konferencii.

Voľnosť v obliekaní som pochopil neskôr, keď sme vyšli z areálu univerzity do centra mesta, do Oklahoma City Bricktown. Na juhu Spojených štátov je to unikátny priestor – úzke uličky s kočmi pre turistov, tehlové stavby, vodný kanál s vodnými taxíkmi, malé európske kaviarničky vedľa mrakodrapov, indiánskych a kovbojských pamiatok. Miesto pre večerné a nedeľné výlety, pre príjemné trávenie voľného času.

Oklahoma City Bricktown

Hoci si Američania vedia obliecť čokoľvek, len aby sa v tom dobre cítili – aj hodvábne plesové šaty a k nim tenisky – predsa len v takýchto chvíľach sviatočného voľna dokážu zladíť aj svoje každodenné oblečenie a vystrojiť sa podľa európskych kritérií „nedeľne“. Ale nie v Oklahome. Aj tam to bola pestrá zmes všetkého možného. Nič, absolútne nič formálne – lebo také oblečenie, aké Paríž považuje za samozrejmé, teda také, ktoré je pre zvyšok Európy alebo pre východné pobrežie USA normálnou slušnosťou a eleganciou, to je pre juh a západ USA „formálnym“ oblečením.

Kovbojská minulosť stále žije – kockované košele, čižmy, voľné a pevné odevy, pohodlnosť a pohodlnosť v obliekaní.

Kovbojská minulosť skutočne stále žije, o čom svedčí aj Múzeum kovbojskej a indiánskej histórie v Oklahoma City. Alebo všadeprítomné indiánske a kovbojské dekorácie, ozdoby, obchody.

Nie je to však len minulosť.

Dva dni pred mojím odchodom z Oklahomy ma s tajupným úsmevom z konferencie odvolal manžel hlavnej organizátorky. Pochopil som, že ide o niečo dôležité, aspoň tak sa tváril pred ostatnými účastníkmi konferencie.

Oklahoma City Bricktown

Sadli sme do auta a cestovali asi pol hodinu do inej štvrte mesta. Zastavili sme pred budovou, ktorá svojou veľkosťou a svojim parkoviskom pripomínala slovenské hypermarkety. Názov obchodu mi nič nehovoril, v živote som taký nevidel. Až po vstupe dovnútra som zistil, kde sme.

Obchod, ktorého rozlohu som odhadol na dva hektáre, predával jediný typ tovarov: Potreby pre kovbojov. Bolo tam všetko – sedlá, nohavice, pištoly, biče, klobúky, košele, oleje, topánky, ostrohy, potreby na stavbu plota, navigáky... Neviem, čo všetko, ale mal som pocit, že z každého druhu tovaru aspoň dvestotisíc kusov, druhov, veľkostí, farieb, verzií...

Môj sprievodca prehlásil:

„Nemôžeš z Oklahomy odísť bez kovbojského klobúku. To by bolo, akoby si Oklahomu ani nenavštívil.“

Až táto veta mi ukázala, aká živá je stále kovbojská minulosť. Žije vlastne kovbojská mentalita.

Zaviedol ma k oddeleniu kovbojských klobúkov – prvý pohľad na regály mi vnútil dojem, že majú asi dva kilometre a že môžem vyskúšať tak pol milióna kovbojských klobúkov. Tak sme začali skúšať.

Vyskúšali sme ich asi len štvrt milióna, ale žiadny nesadol. Nerozumiem dôvodom, možno majú americkí kovboji inak formovanú hlavu ako Európania... Ale môj sprievodca sa nevzdal a s charakteristickou americkou snahou dotiahnuť svoj zámer do konca, zmenil svoj cieľ.

„Ak to nejde s klobúkom, odnesieš si kovbojské čižmy.“ Prešli sme k ďalším regálom, kde bolo opäť asi tak pol milióna – čižiem. Nebolo treba dlho skúšať, našli sme niečo, na čo by som minul svoje tri štipendiá. Môjho spoločníka cena neprivedla do rozpakov, veď jeho firma výborne prosperovala. Okamžite čižmy kúpil a dal k nim pribalit' všelijaké krémy na špeciálne ošetrovanie.

Naivne som sa spýtal, či je to pravá koža. S predavačom si vymenili rýchly pohľad, uvedomili si, že majú do činenia s nevzdelaným a barborským obyvateľom Starého Sveta.

„Toto nie je obchod pre turistov, toto je obchod pre kovbojov. Skutočné kovbojské čižmy môžu byť len z pravej bizónej kože a nie sú v nich žiadne ďalšie vložky.“

Ak ich budeš starostlivo ošetrovať, nikdy ich nezoderieš. V zime ti v nich bude teplo, nepotrebuješ žiadne teplé ponožky. Môžeš ich nosiť aj v najväčších letných horúčavách, nikdy ti v nich nebude horúco. Nikdy ti nepremoknú.“

Hoci som už čo-to tušil o živej kovbojskej tradícii, veľkosť tohto obchodu a tovary v ňom ma predsa len šokovali. Preto som sa cestou späť vypytoval a vypočul som si veľa

o tom, ako sa na juhu a stredozápade stále žije s kovbojskou mentalitou, ako sa na pláňach stále žije aj kovbojským životom.

To rozprávanie mi okrem iného pomohlo porozumieť zvláštnemu spôsobu šoférovania Američanov po oklahomských cestách a diaľniciach. Za volantom svojich obrovských osobných či malých nákladných áut („malé“ v tomto zmysle znamená auto s korbou asi tak na dve tony nákladu) sa zrejme cítili ako v sedle divokého koňa. Dodržiavali síce dopravné predpisy, lebo bez nich by pri tom obrovskom množstve áut vládol na cestách neriešiteľný chaos. Ich autá sa však pod ich vedením často správali ako čerstvo skrotené kone – prudko vyštartovali, prudko brzdili i zatačali, niekedy boli svojhlavé a nechceli sa pohnúť či naštartovať, po cestách naskakovali, lebo sa nikto nestaral o ich tlmiče a pérovanie, hrkali-kvíkali-rachotili akoby neustále erdžali, zvonku aj znútra boli tak hrozne špinavé, akoby sa celé dni prehánali po stepiach. A boli často aj vyzdobené kovbojskými strapcami.

Napriek prednáške o živej kovbojskej tradícii som predpokladal, že ostatní účastníci konferencie sa budú čudovať môjmu darčeku, mojim špeciálnym čižmám. Správu o ich kúpe zaregistrovali, ale nevenovali jej žiadnu zvláštnu pozornosť. Bolo pre nich celkom samozrejmé, že niekto vlastní pravé kovbojské čižmy.

Za úplne prirodzený považovala tento darček aj najzvláštnejšia účastníčka konferencie. Učiteľka na strednej škole, ktorej – ako sa to v USA nezriedka stáva – hmotnosť sa dala veľmi ťažko určiť, reálne by som ju odhadol tak na 160 kíl. Tomu zodpovedala aj šírka jej tela, keďže nebola vysoká, mohla merať 140 cm.

To by ešte nebolo nič zvláštne. K obrovskej váhe sa pridružili – zrejme pochopiteľne – problémy s kĺbmi na nohách, takže sa táto učiteľka neustále podopierala palicou. Nádhernou palicou z Kene.

Ani to by ešte nebolo nič zvláštne, veď bez tej palice by sa asi nikam nedostala. Zvláštny bol jej postoj k životu, spôsob, akým reflektovala a komentovala svoj zdravotný stav, jej zapojenie sa do kolektívneho života konferencie. Mal som z nej pocit, akoby sa väčšinu času pohybovala po svete na koni a z úzadia, resp. z výšky sedla nenápadnými, ale jasnými pokynmi riadila celé svoje okolie – akoby stále vydávala príkazy a kontrolovala tých, čo sa starajú o kone, hydinu a zeleninovú záhradu, riadila kuchyňu a prípravu

jedál, hlavnému hospodárovi kontrolovala účty, chodila na bričke či na voze do mesta nakupovať veci nevyhnutné pre hospodárstvo, pričom nepotrebovala kočiša a pod. Svojím správaním pôsobila ako žena z 18.-19. st., ktorá na stredozápade Spojených štátov riadila hospodárstvo, zatiaľ čo sa jej manžel a synovia – všetci kovboji – preháňali na koňoch okolo stád dobytky.

Taká bola suverénna, taká bola životaschopná, tak priamočiara, prakticky a jasne uvažovala o svete okolo seba. Taká bola prísna na seba, tak nedbala o svoj zdravotný stav či o svoje potreby, hoci bola samozrejme vždy starostlivo a jednoducho upravená. Tak veľkodušne sa správala aj k dvom návštevníkom konferencie zo Slovenska.

Určite bola náhoda, že sa učiteľka s takou telesnou konštitúciou správala ako kovbojská manželka. Napriek tomu som mal pocit, že v nej prežíva americká kovbojská minulosť – hoci jej palica pochádzala z Afriky, hoci by na koňa určite nevysadla, hoci neriadila hospodárstvo, ale učila deti na strednej škole. Prvýkrát som si to uvedomil až pred záverom konferencie, keď úplne prirodzene prijala – ona, čo sa ledva pohybovala – fakt, že si z Oklahomy odnášam kovbojské čižmy. Akoby boli každodennou súčasťou jej života.

(1993, 2004 / 2012)

Moji americkí učítelia

Prof. Stephen L. Schechter

Prof. Schechter sa tešil z pádu komunizmu vo východnej Európe. Tešil sa z možnosti nadväzovať kontakty. Tešil sa z každej intelektuálnej diskusie. Tešil sa, že môže niekomu pomôcť. Tešil sa z možnosti zarobiť si.

Myslím, že to všetko boli dôvody, prečo napísal projekt, získal peniaze z United States Information Agency a v r. 1993 zorganizoval návštevu štrnástich učiteľov občianskej výchovy zo strednej a východnej Európy v USA.

Pri Američanoch človek nikdy nevie, na čom je. Všetko je u nich vynikajúce (excellent, amazing) – aspoň tak hovoria. Všetci sú veľmi priateľskí (friendly) – aspoň sa tak tvária. Všetko vedia najlepšie (at the best) – aspoň sa o to snažia. Všetko mimoriadne hlboko prežívajú (WOW!) – aspoň tak afektovane reagujú na udalosti.

A tak prof. Schechter spočiatku tiež pôsobil ako človek úplne pohodový, ako človek, ktorý všetko bez problémov zvláda a jediné, čo ho zaujíma, je ukázať Východoeurópanom, že americká demokracia je tá najlepšia na svete.

Privítal nás veľkým spôsobom na letisku v Troy, a potom veľkými balíkmi kníh, darčiekov a jedla v jeho Rade pre občiansku výchovu. Rada bola – ako sme neskôr zistili – v podstate virtuálna inštitúcia pozostávajúca z neho a jeho asistentky, ale tvorila samostatnú zložku Russel Sage College.

Vedel však všetkému urobiť taký dobrý imidž, že sme o ničom spočiatku nepochybovali.

Až neskôr.

Ale to sa už ten Američan, prof. Schechter, ktorého tak isto ako iných Američanov mnohí hodnotia ako pokrytca a nadutca, začal otvárať. A ukázalo sa všeličo iné.

Napríklad ukazoval veľký zmysel Američanov pre humor. Niekedy ho síce hrajú a sú akoby veľmi veselí, ale časti sú skutočne nad vecou (i nad sebou) a dokážu si z čohokoľvek urobiť nekonečný posmech, vedia byť sarkastickí, ironickí, jednoducho sa smiať z čohokoľvek.

Dobre sa na nás zabával, keď nás v Bostone bral do reštaurácie. Samozrejme sme sa zaujímali, kde to bude. Dostali sme jednoduchú odpoveď vyslovenú s kamennou tvárou:

„Uprostred ničoho“. (In the middle of nowhere.)

Dost' dobre sme nechápali, tak v snahe získať ďalšie informácie sme sa pýtali na názov reštaurácie. Opäť kamenná tvár:

„Bez mena.“ (No name.)

Snažili sme sa uistiť, či sme dobre počuli, ale odpovede sa opakovali: Bez mena a Uprostred ničoho.

Až keď sme prišli večer do tmavých opustených dokov, kde uprostred priestoru bez ľudí a bez svetiel svietil nápis na opustenej reštaurácii – NONAME – pochopili sme. Prof. Schechter sa srdečne zabával na našom prekvapení. Samozrejme, čakal opäť otázku – „Kde sme?“ Tentokrát už so smiechom odpovedal – „Uprostred ničoho.“ Až po chvíli nám vysvetlil, že to opustené miesto získalo názov Nowhere, teda Nikde.

Bola to dokonalá ukážka toho, ako si Američania dokážu vystreliť z ľudí aj vtedy, keď im hovoria pravdu.

Neskôr nám zasa ukázal, že Američania vedia byť veľmi úprimnými ľuďmi, ktorí nič neskrývajú, pokojne pred cudzincami odhalia svoje nedostatky, aj toho „kostlivca v skrini“, ktorého by mohli skrývať celé generácie. Američania vedia byť veľmi zraniteľnými a bezbrannými pred železnou logikou intelektu alebo pred hlbokými a autentickými emóciami. Američania si veľmi dobre uvedomujú, že ich vynález, výkrik Wow! je často len pekným a efektným divadlom.

Američania sú schopní zorganizovať čokoľvek. Dokážu dotiahnuť do konca aj najmenejšie veci – ako to bolo v našom prípade. Doviezť do USA skupinu ľudí, ktorí skoro nič reálne nevedia o USA, spriatelíť sa s nimi, podoväzať im najlepších odborníkov z celých Spojených štátov a organizovať ich mesačný pohyb po Štátoch, to chcelo nadľudskú námahu – popri iných riadnych povinnostiach.

Američania sú schopní zarobiť peniaze, aj ich múdro utrátiť, prípadne riadne bezúčelne porozhadzovať. Prof. Schechter ukázal, že na nás dobre zarobí, dokázal pre nás získať veľkorysé štipendium a dokázal nás priviesť k tomu, aby sme toto americké štipendium rozumným spôsobom v Amerike aj míňali. Veď prečo by sme tie peniaze mali z Ameriky vyviezť a utrácať ich za naše tovary či služby?

Ale čo bolo najúžasnejšie na tomto profesorovi – a ako sme postupne zisťovali, bola to vlastnosť mnohých Američanov: Boli neskutočne otvorení pre individuálne zvláštnosti každého človeka v zmysle jednoduchej americkej logiky slobody – každý je zodpovedný sám za seba, preto každý musí prejaviť, čo potrebuje a čoho je schopný, ostatní mu v tom pomôžu, alebo mu v tom aspoň nebudú brániť. Individuálny človek a individuálna sloboda ako najvyššie hodnoty. Všetko v rámci snahy dosiahnuť spoločné ciele.

Prof. Stephen L. Schechter ukázal, čo je to výchova k občianstvu, najlepšie sám na sebe. Neklamal vychovávateľom z bývalých komunistických krajín o americkej demokracii. Ukazoval aj jej tienisté až temné stránky. Ukazoval ju však vo vývine a v premenách. Ale hlavne – on sám sa správval ako demokrat. Hlavne tým nás učil občianstvu, ktorému sme sa v komunistických režimoch nemohli naučiť.

Prof. Schechtera som stretol opäť v roku 1999 na obrovskej konferencii, ktorú v Prahe organizovalo Centrum pre občiansku výchovu CIVITAS v Kalifornii. Konferencia, ktorá mala ukázať svetu silu demokracie, sa príznačne konala v budove bývalého československého federálneho parlamentu.

Môj učiteľ spred niekoľkých rokov tu samozrejme nemohol chýbať. Viedol workshop, v ktorom sa správval presne tak isto ako kedysi. Keď sme sa dali do reči, pýtal som sa ho, ako Američan po rokoch reflektuje skupinu východoeurópskych pedagógov zo svojho amerického pohľadu. Bol som fascinovaný, ako si nás všetkých pamätal a ako nás vedel dobre odhadnúť – presne odhadol naše ďalšie osudy, aj to, kto v Amerike len bluvoval, lebo sa tam iba chcel dostať a turisticky si ju užiť, a kto z nás poctivo študoval a chcel sa poučiť.

Myslel som si, že som americkú demokraciu pochopil v r. 1993 spolu so štrnástimi kolegami. Pri ďalšom stretnutí s ním sa ukázalo, že až v pražskom roku 1999 som túto demokraciu skutočne pochopil. Až keď mi ukázal, že počas nášho pobytu nielen viedol a organizoval náš pobyt, že nám v správaní a v informáciách ukazoval rôzne podoby ich demokracie – teda až keď mi ukázal, že počas celého toho pobytu neustále a presne registroval naše túžby, pozitíva i nedostatky a podľa nich upravoval náš program. Ten síce vtedy musel byť hotový a pripravený vopred, ale bolo možné ho dotáahovať podľa našich potrieb. Až keď mi ukázal, ako neustále vyhodnocoval náš pobyt. – Až v kombinácii fungujúcej a reflektovanej demokracie som uzrel skutočný zmysel americkej demokracie. Prof. Schechter možno nechtiac, možno zámerne dotiahol svoje pôsobenie po šiestich rokoch pri našom stretnutí v Prahe.

Ak by existovalo niečo ako svetová obec slobodných občanov, pochopil by som to stretnutie v Prahe ako jej veľký deň.

Prof. Schechter ukázal americkú schopnosť dotiahnuť veci do konca nielen počas trvania akcie, projektu. Nikde inde, len v USA som videl tak veľmi rozšírenú schopnosť dotáahovať riešenia a ďalšie dôsledky či doznievanie akcií po ukončení samotnej akcie. Bola to jeho schopnosť, ale bolo to niečo, čo akoby viselo vo vzduchu v Spojených štátoch.

A bolo to aj niečo, čo im samým chýbalo u Východoeurópanov. Nehodnotil negatívne fakt, že toho často nie sme schopní. Len nám dával spätnú väzbu a ukazoval dôsledky takého správania.

Prof. Matthew Lipman

Prof. Matthew Lipman bol z iného súdka, ukázal mi inú stránku Ameriky. Hoci organizačne zručný, mal na manažment väčších akcií svoj tím ľudí. On bol v prvom rade filozof.

Tvorca geniálneho projektu Filozofie pre deti – systému výchovných metód, učebníc, teoretických textov, konferencií, prípravy učiteľov. Celý systém smeruje k tomu, ako naučiť deti filozofovať o svete, o živote, o sebe samom, o morálke a hodnotách, o kultúre, o spolupráci a komunikácii. Jednoducho – ako viesť deti od prvej triedy základnej školy k tomu, že o svete sa oplatí rozmýšľať.

Projekt známy aj pod skratkou P4C (= Philosophy for children) vznikol na prelome šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov 20. st. Odvtedy sa stal skutočne celosvetovým hnutím. Prof. Lipman doviedol projekt k dokonalosti.

Kým prof. Schechter vedel svoje zámery dotiahnuť do konca tým, že ich aj zorganizoval a neváhal napr. aj šoférovať mikrobús so štrnástimi ľuďmi, prof. Lipman by sa zrejme takto nikdy nesprával. Síce tiež neopovrhol žiadnou prácou, ale v tomto bol šľachtic. Nevieť si ho predstaviť, ako by nás vozil po Amerike, na to mal iných ľudí.

Nebol však otrokár. Bol proste teoretik, geniálny teoretik, okolo ktorého musela vzniknúť skupina ľudí organizačne nadaných, aby sa jeho geniálne teórie dostali do sveta. Hoci nesedel síce stále len za stolom a osobne sa do všetkého angažoval, predseda len zostal teoretikom.

Prof. Lipman totiž vedel – a to bola iná, avšak zároveň rovnaká stránka USA ako pri prof. Schechterovi – že ak chce dotiahnuť veci do konca, musí byť dokonalý. On chcel byť dokonalý vo svojej filozofickej a teoreticko-pedagogickej práci. Musel písať, prednášať, premýšľať, viesť študentov.

Pre neho fráza „dotiahnuť veci do konca“ znamenala dôkladne svoj projekt premyslieť a vychovať si nasledovníkov.

Prof. Schechter vychovával nasledovníkov tým, že pre nich veľa zorganizoval a prednášal. Ukazoval dôslednosť akčnej stránky Ameriky. Prof. Lipman vychovával nasledovníkov tým, že rozvíjal ich teoretické schopnosti. Ukazoval dôslednosť v teoretickom myslení.

Túto americkú dôslednosť v teoretickom myslení, túto schopnosť a odvahu ísť do hĺbky som pochopil počas pobytu v Motclairi r. 2000, keď som sa okrem iného zúčastnil kurzu tvorivého písania pod vedením prof. Lipmana. Až keď s účastníkmi kurzu detailne rozobral každú vetu, každé slovo, každý zámer, čo stál za vetou a za slovom – až tam som uvidel, čo to znamená byť dôsledným v práci so slovom. Americká schopnosť ísť do hĺbky sa pretavila do precíznej, detailnej a poctivej práce so slovom.

Keby existoval niekde Logos, pochopil som to ako jeho veľký deň.

(1993, 1999, 2000 / 2012)

Východoeurópania v USA

Keď prídu Američania z USA do Európy, rýchlo zisťujú, že je všetko inak ako u nich doma. Čudujú sa, že po prejdení pár kilometrov sa krajina, ľudia, jedlá i stavby zmenia, že je svet proste zrazu iný. Američania hovoria Európe, aká je skutočne rôznorodá. Robia to samozrejme svojsky – čudujú sa, hoci často nevedia, kde sa práve nachádzajú a snažia sa za pár dní precestovať celý kontinent – ale predsa len jasne hovoria o veľkej rôznorodosti.

Keď však prídu Európania do USA, často majú pocit, že je tam všetko inak a že my Európania sme všetci nejakí iní ako Američania. Konfrontujeme sa s Američanmi a s ich svetom, pričom máme pocit, že „my-Európania“ takí nie sme, že sme iní. Často máme pocit, že existuje niečo také ako „my-Európania“.

Niekedy nám tento rozdiel však nastaví zrkadlo.

Keď sme štrnásti Európania prišli v r. 1993 do USA, boli sme pohrobkami komunizmu. Niesli sme si so sebou minulosť a vnímanie sveta, ktoré sa v nás formovalo počas celých našich životov.

Videli sme sa prvýkrát, ale už v lietadle sme sa spoznávali ako jeden spolok podľa toho, že sme všetci čítali tých zopár knižiek, ktoré sme vopred dostali od amerických organizátorov pobytu. Tie knižky nám mali poslúžiť na lepšie chápanie americkej demokracie a všetci sme mali pocit, že ich máme poctivo prečítať, tak sme čítali už v lietadle. Bolo to, ako keby každý z nás nálepku na čele – ja patríam k tejto skupine.

Boli sme jeden celok.

Prof. Stephen L. Schechter, americký garant nášho pobytu, nás aj privítal ako jeden celok. Všetkých naraz naložil do jedného mikrobusu, všetci dostali po príchode do Russel Sage College v Troy rovnaké veľké zelené tašky s logom univerzity, v ktorých boli rovnaké knižky, rovnaké darčeky, rovnaké jednoduché jedlo na privítanie. Všetkých nás ubytovali v tej istej budove internátu v rovnakých izbách.

Všetci dostali rovnaký program mesačného pobytu. Posilnil sa náš pocit jednej skupiny ľudí, čo prežili komunizmus a mali to šťastie dostať veľkorysé štipendium americkej vlády. Boli sme jeden celok, jedna duša, jeden súbor problémov.

A na druhý deň sa to začalo. Nie hneď, ale postupne sme precitli.

Američania mali pocit, že naše štipendium, ktoré pramenilo z ich daní, by sme mali minúť v ich vlasti. Popri lákadlách demokracie nám teda ukazovali aj lákadlá ich spotreby.

Najhorším lákadlom bolo obrovské kníhkupectvo v hlavnom meste štátu New York, v Albany. Na Slovensku malo najväčšie kníhkupectvo možno rozlohu 50 m², ale to, kam nás zaviedli v Albany, malo určite rozlohu jedného hektára. Dnes už aj vo východnej Európe poznáme všeličo, ale vtedy sme Američanom ironicky nadávali, že spáchali hriech, lebo sme všetci rovnako mali chuť tam minúť celý majetok. – Chceli sme sa tam vracieť, opäť všetci rovnako. Skupina sa nedrobila, ale reagovala ako jeden celok.

Američania vymysleli aj iné lákadlá. Skoro každý večer nás vzali do inej, zaujímavej reštaurácie. Ukazovali nám najexotickejšie reštaurácie, o ktorých sme dovtedy mohli len snívať a ponúkali nám najzvláštnejšie jedlá. Všetko vždy skončilo obrovskými, takmer litrovými pohármi zmrzliny a stálo to samozrejme nemalé peniaze.

Chodili sme spokojne, lebo to bola vzácna príležitosť na oddych po tvrdých pracovných dňoch aj na pokojné prediskutovanie amerického spôsobu života so samotnými Američanmi. Až sa Tomáš z Čiech, vysokoškolský učiteľ filozofie vzbúril:

„Ja nechcem všetky doláre prejesť! Zajtra nejdem.“

Celkom sme nechápali, ale rešpektovali. Na druhý deň však jeho žiadosti pokračovali:

„Akým spôsobom si môžem v USA autorizovať môj európsky vodičský preukaz?“

Ani Američania, čo nás mali na starosti, spočiatku nechápali, ale rýchlo im vysvetlil, že by sa o pol roka chcel do USA vrátiť s rodinou, požičať si alebo kúpiť auto a nielen cestovať, ale aj nejaký čas v krajine žiť. Na to samozrejme potrebuje ušetriť nejaké doláre zo štipendia – v tom čase nebolo jednoduché získať vo východnej Európe doláre, naše východoeurópske meny neboli voľne zameniteľné.

Od tých dní sa síce zúčastňoval nášho odborného programu, ale nie dôsledne a voľný čas trávil ktovie kde. Začal sa nám vzdávať.

Potom sa vzbúril Tomáš z Poľska, doma vážený riaditeľ inštitúcie. Boli sme práve v Bostone, mali sme ísť na určite riadne drahú večeru v luxusnom hoteli, pretože v tom hoteli týždeň pred nami spal princ Charles, ale náš kolega ticho a nesmelo prehlásil:

„Ja nejdem,“ a nepohol sa z izby.

Neskôr mi vysvetlil, že doma chce stavať dom a doláre, ktoré dostal ako štipendium, budú po prerátaní na – v tom čase bezcenné – poľské zloté slušnou sumou, ktorá mu pri poľských cenách neporovnateľných s americkými v niečom pomôžu. Postupne sa ukázal ako najväčší škrtič výdavkov, nemíňal takmer nič a nikde nechodil. Takmer sa vyradil zo skupiny, lebo s nami vo voľnom čase komunikoval minimálne – pretože sedel osamelý na izbe, aby neminul ani dolár. Týkalo sa to aj tých častí pobytu, ktoré mali trochu turistický nádych, lebo mali slúžiť na lepšie spoznanie americkej reality – pre neho však boli nebezpečným zdrojom potenciálneho miňania. Tak radšej nepoznával, lebo mal iné priority.

Náš druhý poľský kolega Henryk, živý chlap s večne strapatými vlasmi a s „kozou bradou“ (zvlášťne – jedine Poliaci mali brady), sa ukázal ako najodvážnejší spomedzi nás. Keď vznikol problém, že jeden z nášho amerického sprievodu nemohol šoférovať, tento Poliak sadol za volant (vedľa neho jedna Američanka) a odšoféroval auto v noci z Bostonu do Troy, čo je štyristo kilometrov. Kto vie niečo o drsnosti a nekompromisnosti amerických policajtov, ten si dokáže predstaviť, aké ťažké by bolo dostať ho z väzenia, keby sa nedajbože niečo stalo, hoci len maličká nehoda. Nerobil si z toho problém, s úsmevom to považoval za veľké dobrodružstvo. Nezdíeľali sme jeho názor, skôr sme to hodnotili ako hazard od Američanov a od neho ako nezodpovednosť. Tvrdil, že len urobil, čo bolo treba.

Nevylúčil sa spomedzi nás, skôr sme ho obdivovali. Ale bol zrazu niekým iným.

Školský inšpektor Remzi z Albánska mal zasa najväčší strach spomedzi nás. Hoci sa dokázal lámanou angličtinou dohovoriť (vo vzduchu visela otázka, čo tam robí – ale bol aspoň doma učiteľom občianskej výchovy), predsa sa od skupiny nepohol. Ak mal pocit, že tuší nejaké nebezpečenstvo, zostal v bezpečí internátnej alebo hotelovej izby. Bol najserióznejší v správaní aj v obliekaní. Poctivo plnil všetky príkazy a návrhy Američanov, čo sa o nás starali, nikdy proti ničomu neprotestoval. Veľmi rýchlo sme pochopili, že je spomedzi nás najviac poznačený komunistickým režimom a propagandou. Nevyčlenil sa spomedzi nás, ale získal povesť exota.

Paradoxné bolo, že dve veselé ale mimoriadne slušné albánske dámy, Fatmira a Lidra vôbec neukazovali podobný strach.

Potom sa ukázalo, že Peter z Maďarska má tiež iný pohľad na realitu a na svoje postavenie v skupine.

V internáte mali dve izby spoločné sociálne zariadenia, a moju izbu zhodou okolností spájala kúpeľňa s izbou kolegu z Maďarska. Pretože v tom čase vrcholili slovensko-maďarské spory o Gabčíkovo-Nagymaros, vyhlásil som, že táto kúpeľňa bude naše vodné dielo v Amerike. Nemal zmysel pre podobný humor – videl som, že ho táto predstava desí

a že by radšej so mnou nemal nič spoločné. Musel však kooperovať, lebo sme boli do značnej miery všetci v skupine na seba odkázaní, veď sme sa ocitli vo svete, ktorému sme zväčša nerozumeli.

Možno aj preto sa maďarský kolega rozhodol, že bude v skupine od prvých dní veľmi aktívne pôsobiť ako zjednocovateľ a tvorivý človek. Viacerých nás nahováral, aby sme po návrate z USA zorganizovali stredoeurópske štúdiá výchovy k občianstvu pod jeho garanciou. Bol ochotný to všetko garantovať, organizovať aj nájsť financie, od nás chcel iba odborné príspevky.

Bol v presadzovaní tejto idei razantný a neúnavný. Len prof. Schechter, ktorého tiež prehováral ako spojenca a spolupracovníka spoza oceánu, bol skeptický. Nenápadne nám naznačoval, že razancia nášho kolegu nemá hlboké základy a že nemáme naletieť. Postupne sa ukazovalo, že mal pravdu, po našom návrate domov sa jeho pravda potvrdila.

V skupine však už počas pobytu začala hľadať neistota vo vzťahu k zámerom maďarského kolegu. Prístupovali sme k nemu opatrne. Podozrenie z blufovania sa mu nepodarilo vyvrátiť.

Od prvých dní sme spoznávali zvláštnosť Georgheho, riaditeľa školy z Rumunska.

Pretože pri príchode nových prednášajúcich sme sa vždy všetci predstavovali, aj pretože sme neustále vstupovali do rôznych diskusií, bolo potrebné rozprávať po anglicky – pochopiteľne, ako inak, veď aj medzi nami, štipendistami, to bol „úradný jazyk“. Žiadna ruština, hoci sme všetci po rusky vedeli.

Tento rumunský kolega však bol stredoškolský učiteľ chémie a po anglicky vedel asi tak tri vety a desať slov. Jeho predstavovanie a bolo teda viac ako trápne, zrejme ho tých pár viet naučil druhý Rumun, čo bol s nami a bol učiteľom angličtiny. Vstupy do diskusie si z celého pobytu pamätám asi dva.

Nechápali sme, ako sa dostal na tento pobyt, ale proste tam bol. Nerozumel ničomu, len sa pozeral a nakupoval. Jeho štúdium americkej občianskej výchovy proste neprebehlo. Hoci chodil všade s nami, lebo sám by sa stratil, predsa odpadol a v podstate prestal byť členom skupiny. Držal ho už len Dorin, druhý Rumun, ktorý pre neho aspoň pôsobil ako tlmočník.

Dorin, rumunský školský inšpektor a zároveň učiteľ angličtiny, bol so mnou jediným človekom, ktorý mal stále pri sebe Websterov slovník. Na rozdiel odo mňa si ho však nekúpil v USA, ale doniesol si ho z domu. Vedel z nás najlepšie po anglicky, ale neustále si niečo kontroloval v slovníku. Hoci som sa mu angličtinou nemohol rovnať, v tejto potrebe sme si porozumeli – a tou istou potrebou sme sa zo skupiny vyčlenili trochu ako šplhúni.

Najmladší Guntars z Lotyšska bol na pohľad bezstarostný, ale pritom cieľavedome študoval a zbieral informácie, materiály, publikácie, kontakty, adresy. Hoci sme si viacerí chceli odniesť z pobytu čo najviac, on si asi odniesol oveľa viac ako ostatní. Svojou komunikatívnosťou, výbornou angličtinou, cieľavedomosťou a svojou slobodomyselnosťou asi najviac zapadol medzi Američanov. Akoby bol najmenej poznačený komunistickým režimom a propagandou. Paradox – veď vyrastal v Sovietskom zväze.

Bohdana a Marie, kolegyne z Čiech tiež pôsobili dosť cieľavedome, ale predsa len mysleli viac na seba, ako lotyšský mládenec. Predsa len si chceli viac užiť tento pobyt.

Výrazne sa však prejavili, keď prišla reč na menšiny. Spoločne sme v diskusii s Američanmi uvažovali, ako v našich krajinách menšiny žijú, akú máme legislatívu, aké problémy vznikajú po rozpade komunizmu medzi majoritným a minoritným obyvateľstvom. Aj Lotyš či Rumuni, ktorí prichádzali zo štátov, kde sa k menšinám nesprávali práve korektne, priznali problémy a otvorene ich rozoberali.

Len naše české kolegyne nie. Svrne konštatovali, že ich sa tento problém netýka – že oni problém s menšinami nemali a nemajú. Dokonca americkí kolegovia znali problematiky zdvihli od prekvapenia obočie. Ale české kolegyne sa nedali a so všetkým svojím šarmom, ktorým oplývali, si stáli za svojím.

V skupine získali povest' ľudí, ktorí si nepriznajú pravdu.

Niekoľkí z našej skupiny sa do diskusií zapájali minimálne, skoro vôbec nehovorili o situácii vo svojej krajine, takmer nevyjadrovali svoje názory, zostali šedou zónou skupiny, presne takou, ako si spätne predstavujeme časy socializmu. Ako niečo nevýrazné, bez chuti, bez farby, neprovokujúce, utiahnuté. Spolupracovali, ale vždy až na požiadanie, iniciatívu v odborných aj mimopracovných veciach vyvíjali minimálne.

Nikto ich zo skupiny nevyčleňoval, ani sa od nich neodťahoval, nikto nerozoberal príčiny ich správania. Ale boli tam, akoby ani neboli. Dodnes nepoznám dôvody.

Neviem, akú povest' som v skupine získal ja. Lipla na mne nálepka rozbiehajúceho sa mečiarizmu, aj keď som sa snažil dať najavo, že sme relatívne normálnou demokratickou krajinou, že po rozdelení Česko-Slovenska sa nerútime do záhuby. Snažil som sa ukázať, že sa Slováci od nikoho, ani od Čechov, neodťahujú a sú schopní prijať mnoho skúseností z iných krajín. Aj keď veľa z toho, čo nám Američania ukazovali, bolo vtedy pre Slovensko úplne nové a nie vždy sme to ľahko prijímali alebo chápali.

A tak sa naša pôvodná jednota, ktorú sme prirodzene začali budovať už v lietadle ponad Atlantický oceán, rozpadala. Okrem triviálneho poznania, že každý z nás je iný, sme zis-

tili aj niečo veľmi dôležité: Ľudia prichádzajúci z komunistických krajín majú rôzne skúsenosti a diferencované potreby.

Tie skúsenosti a potreby nevyvierali len z nášho rozdielneho veku, ani iba z charakteru inštitúcií, v ktorých sme doma pracovali. Naša rozdielnosť zrejme vyvierala hlavne z toho, že sme pochádzali z iných krajín. Hoci sme do USA prišli ako jeden celok, všetci z tzv. postkomunistických krajín, Amerika nám nastavila zrkadlo a povedala nám – nie ste rovnakí. Práve Amerika, ktorá je oproti Európe kultúrne a historicky taká rovnorodá. (To však, samozrejme, platí len v porovnaní s Európou, samotné USA sú vo svojom vnútri veľmi pestré a rôznorodé.)

Postupne sme zisťovali, že komunizmus bol v každej krajine iný. Že komunistická propaganda fungovala všade inak. Že sme v minulosti mali prístup k iným zdrojom informácií, niekto k väčším a bohatším zdrojom, niekto k chudobnejším, niekto to mal ťažšie, niekto ľahšie. Že sme úplne inak vnímali situáciu v vo vlastných aj v ostatných krajinách. Že po rozpade komunizmu riešime všade úplne iné problémy.

Pobyt takmer jednotnej skupiny v USA sa ukázal ako podnet pre členenie tejto skupiny. Zistili sme, že počas komunizmu sme sa mohli považovať za jeden celok, hoci sme boli zjednotení nedobrovoľne, až násilne. Ale ak sme sa zrazu mohli slobodne vyjadrovať a prezentovať, plus ak sme sa konfrontovali s niečím, čo bolo od náš všetkých jasne odlišné, s USA, tak sa zrazu ukázalo, že jednotná skupina vôbec neexistuje.

A tak počas študijného pobytu v USA, kde sme mali študovať ich demokraciu a ich výchovu k občianstvu, sme študovali zároveň seba, svoje krajiny, svoju históriu, svoju súčasnosť. Tak sa aj vyvíjali naše diskusie: Medzi nami aj v diskusiách s Američanmi sa postupom času stále viac objavovali „naše“ témy. „Americké“ témy boli pochopiteľne neustále prítomné, silné a dôležité – ale témy jednotlivých východoeurópskych krajín stále znova prichádzali ako porovnávanie, ako sebareflexia, ako sebaopoznávanie a sebahodnotenie.

V USA som opäť zistil, že necestujeme preto, aby sme spoznali druhú krajinu. Tento cieľ je vždy v prvom pláne, je väčšinou príjemný, užitočný a môže mať výrazné efekty pre prácu aj pre vnímanie sveta po návrate. Je niečím, čo si uchováme, ale začne postupom času blednúť, lebo poznanie druhej krajiny sa predsa len zaraďuje do kontextu skúseností a spomienok.

Zmyslom cestovania je však asi spoznávanie samého seba a svojej krajiny. Je ním nastavovanie zrkadla sebe, pričom to zrkadlo nedržím ja, ale tí druhí, u ktorých som na návšteve. A také zrkadlo si človek prinesie so sebou domov, kde sa od tohto pohľadu do zrkadla už nemožno odpútať.

Tu sme niektorí priamo pod Sochou Slobody

(1993 / 2012)

Ako do Oklahoma City prišla minulosť

Bombový útok

V roku 1995 vybuchla uprostred Oklahoma City veľká bomba. Poškodila desiatky budov v rozsahu niekoľkých ulíc, zabila 168 ľudí vrátane úplne malých detí a zranila stovky ľudí.

Pre obyvateľov Oklahoma City aj pre celé USA to bol šok, lebo ešte netušili, že ne-skôr príde útok na newyorské dvojčičky. Aj po nich však zostala tragédia v Oklahome druhým najhorším teroristickým útokom v histórii Spojených štátov, ktorý navyše vykonali Američania.

Navštívil som Oklahomu deväť rokov po tejto hroznej udalosti. USA už mali za sebou pád dvojčičiek, takže výbuch v centre Oklahomy by mohli považovať za útok menšieho rozsahu. Napriek tomu som cítil, že Oklahomčania na výbuch bomby tak ľahko nezabudnú.

Nevedel som presne, čo sa v r. 1995 stalo, ani som netušil, že na mieste zničenej budovy je pamätník. Sami Oklahomčania považovali za dôležité, aby som sa všetko dozvedel, sami navrhli, že ma tam zavedú a vysvetlia súvislosti. Hoci som bol rád ich návrhu, a vôbec som nechcel odmietnuť, videl som, že najmenší náznak odmietania by ich hlboko urazil. Moje odmietnutie by pre nich znamenalo, že by som si nevážil ľudí, čo tam zahynuli a myslím, že by to bolo bývalo hlboké zneváženie celej Oklahomy, nielen jej hlavného mesta či tých mŕtvych.

Na svete je veľa pamätníkov mŕtvym aj veľa pamätníkov nevinným ľuďom, ktorí zahynuli mimo vojny. Málo z tých, čo som videl, som však schopný porovnávať s Národným pamätníkom v Oklahoma City.

Moji domáci sprievodcovia ma priviedli k pamätníku, a potom už len ticho stáli. Bolo jasné, že sa nemôžem nič pýtať, že ich ochota vysvetľovať je preč a vráti sa až po odchode z tohto miesta. Po chvíli som zistil, že pri tomto pamätníku je ťažké sa ubrániť emóciám a je ťažké vôbec niečo hovoriť. Nemal som odvahu ani fotografovať – asi by ma považovali za barbarského a necitlivého turistu, ktorému nie je nič sväté.

Za vstupnou bránou do pamätníka je na mieste zničenej budovy pravidelne rozostavených 168 vysokých prázdnych stoličiek s vysokými operadlami a jeden strom, jediný strom, ktorý nejakým zázrakom prežil výbuch. Všetko sa potichu a nehybne odráža vo vodnej hladine umelého a úplne pokojného obdĺžnikového jazierka.

Prechádzal som sa pomaly po pamätníku a neviem, čo bolo ťažšie zniesť – či mojich mlčiach sprievodcov, či pohľad na prázdne stoličky, či tiene stoličiek vo vode. Cítil som

však, že Oklahomčania budú dlho opatrovať tento pamätník. Ich emócie boli mimoriadne silné, hoci od tragédie už uplynuli roky a nikto z mojich sprievodcov nemal medzi mŕtvymi svojich blízkych či známych. Tragédia však zapustila pevné korene do minulosti Oklahoma City.

Proste sa stala, s veľkým rachotom vrazila do ich životov a už ju nemôžu zo svojej minulosti vylúčiť.

Kus histórie Oklahomy sa proste stal.

Kupola Kapitolu

Inú časť histórie si Oklahomčania cieľavedome vytvorili.

Budovu parlamentu a Najvyššieho súdu štátu Oklahoma vybudovali ešte pred prvou svetovou vojnou. Potom však prirodzene prišli veľké finančné problémy, takže kupola budovy musela počkať. Čakala viac ako osemdesiat rokov.

Až ku koncu storočia sa podarilo získať dostatočné prostriedky na stavbu kupoly. Celé tie desaťročia občania štátu Oklahoma túžili mať budovu svojho parlamentu takú riadnu, ako sa na americký parlament patrí – v klasicistickej podobe, s odkazmi na architektúru antického Grécka a s poučením z baroka. Tak si totiž Američania predstavujú solídnu klasiku, teda niečo, čo tvorí základ štátu a práva. V tomto štýle založenom na klasicizme si už niekoľko storočí stavajú vládne budovy v jednotlivých štátoch aj na federálnej úrovni. Solídny a klasicisticky seriózny architektonický štýl totiž akoby Američanom i svetu ukazoval, že demokracia v USA má silné korene, že pramení kdesi v antickom Grécku, že je pevná a hlboko múdra. – A pokiaľ ide o budovy parlamentov po celých Spojených štátoch, za ideál považujú, ak majú kupolu podobnú, ako má Kapitol vo Washingtone. Akoby sa akýkoľvek parlament bez kupoly ani nerátal, akoby nemala poriadnu cenu budova, a v dôsledku toho ani inštitúcia, čo v nej sídli.

A tak keď boli v Oklahome konečne schopní pozbierať financie, okamžite sa dali do prístavby svojho Kapitolu, aby aj oni mali serióznou kupolu. Ukázalo sa, že základy budovy sú dostatočne pevné, pretože už pri začiatku výstavby začiatkom 20. st. sa rátalo s kupolou. Nebol preto problém ju v r. 2002 dostavať. Budova žiari solídnosťou a jej historizujúci ráz odkazuje na antické korene americkej demokracie.

Minulosť sa v tomto prípade nestala bez pričinenia Oklahomčanov, neprišla sama, ale – hoci na ňu museli skoro storočie čakať – bola cieľavedome vytvorená. Oklahomčania boli spokojní a ich nadšenie nepoznalo hranice, takže sa kupola Kapitolu ocitla dokonca v podobe vianočnej ozdoby na oklahomských vianočných stromčekoch.

Tehlové mesto

Tretiu podobu svojej histórie si Oklahomčania nebudovali cieľavedome, ani neprišla sama. Vlastne niečo budovali, ale z histórie sa nakoniec stalo čosi úplne iné.

Rozhodli sa využiť opustené veľké budovy skladov v meste a urobiť z nich zábavnú a oddychovú zónu pre turistov. Pochopili, že rozpadávajúce sa sklady sú súčasťou histórie mesta a štátu, preto ich nemožno nechať úplne spustnúť. Okrem toho je možné na nich aj slušne zarobiť.

V snahe vrátiť k životu históriu svojho hlavného mesta zrekonštruovali obrovské staré tehlové stavby aj s ich okolím. Doplnili mnoho detailov, mierne architektúru upravili, aby to neboli len nevýrazné a rovnaké budovy, zariadili ich na európsky (trochu parížsky a trochu londýnsky) štýl, vybudovali chodníky, nadchody, parky či len malé kúsky zelene. Doplnili množstvo detailov – sochy, reliéfy, balkóniky, markízy, striešky, vikiere a všetko, čo robí architektúru príjemnú oči. Uprostred zóny vykopali a napustili vodný kanál.

Po úzkych cestách tohto Tehlového mesta, ako ho nazvali, sa dnes vozia výletníci na kočoch. Po kanáli sa premávajú výletné lodičky voziace zvedavých (ale hlavne platiacich) turistov. Všetci končia svoju púť v útulných reštauráciách a iných podnikoch, ktorých je v Tehlovom meste dostatok. Vzniklo tak veľmi príjemné miesto, ktoré malo zarábať na turistoch.

Čoskoro však zistili, že toto veľmi príjemné miesto nemusí slúžiť len cudzincom a turistom, ale že aj oni sami, domáci obyvatelia, sa v ňom cítia dobre. Všetko tam má ľudské meradlo, všade sa dostanú pešo, sú tam drobné obchodíky a kaviarničky, kde sa dá posedieť aj pod holým nebom. Celá štvrť poskytuje príjemný oddych po rozťahovaných a jednotvárnych uliciach veľkého amerického južného mesta, ktoré sú navyše preplnené ich obrovskými autami. Štvrť akoby nemala nič spoločné s obrovskými plochami fádnej prérie, ktorá sa tiahne široko ďaleko okolo mesta. A tak si aj domáci obyvatelia Oklahoma City zvykli chodiť na tieto miesta.

Oklahomčania chceli zachovať, ukazovať a predávať svoju minulosť. Netušili, že sami sebe vytvoria miesto, kde sa budú cítiť dobre a že ho začnú naplno využívať. Táto minulosť sa nestala, ani nebola cieľavedome vytvorená. Dokonca to už ani celkom nie je minulosť. Je to prítomnosť, ktorá sa deje v budovách z minulosti.

Cieľavedomá snaha o rekonštrukciu minulosti mesta sa zrazu prevrátila do príjemnej a lákavej prítomnosti.

Ktorá z tých troch histórií Oklahoma City je tá pravá? Tá tragická, ktorá bolí? Alebo tá veľkolepá podoba minulosti, ktorá hraničí s pýchou a snobstvom? Alebo tá minulosť, ktorá sa stala prítomnosťou?

(2004 / 2012)

Americká vlajka

³⁾

„8,30-9,00 Štátna hymna.“ Tak bol označený prvý bod konferencie o výchove k občianstvu na Oklahomskej mestskej univerzite v r. 2004. Po ňom nasledovali v programe ďalšie body, referáty, diskusie, workshopy.

Pretože viem, že americká hymna netrvá pol hodiny, predpokladal som, že si vypočujem príspevok o histórii a poslaní štátnej hymny USA, že sa k tomu dozviem veľa o histórii „Hviezd a pruhov“ (Stars and Stripes), ako si Američania dôverne nazývajú štátnu vlajku, že sa dozviem o vlajke Konfederácie južných štátov z čias občianskej vojny, že sa bude hovoriť o vlajkách a o postavení jednotlivých štátov, že bude reč o ústavnom systéme USA. Tešil som sa na množstvo dôkladných informácií z prvej ruky.

Rokovanie prebiehalo v konferenčnej sále univerzity, čo bola vlastne obyčajná veľká kinosála – stupňovité hľadisko s úzkymi sklopnými sedadlami, vysoké a plytké pódium, nad ktorým viselo veľké plátno na premietanie. Žiadny slávnostný ani špeciálne upravený priestor.

Bolo nás na konferencii asi päťdesiat, keď sa začala. Čakal som oficiálne otvorenie s privítaniami, príhovormi, a potom vstupný referát o hymne. Stalo sa však niečo nečakané.

³ Z publikácie Ryan, P. M.: *The Flag we love. Watertown : Charlesbridge, 1996*

Bez akéhokoľvek úvodu a varovania sa na plátno začal premietat' videozáznam americkej vlajky vejúcej vo vetre.

Všetci prítomní vstali (teda ja tiež, lebo som okamžite zistil, že by bolo neslušné sedieť), priložili si dlane na hrude a z reproduktorov zaznela hymna Spojených štátov. Niektorí spievali.

Keď doznela hymna, videozáznam vlajky sa skončil, všetci si sadli a začali sa oficiálne príhovory otvárajúce konferenciu. Až tie vyplnili polhodinu plánovanú v programe.

Prvý bod programu – Štátna hymna – vôbec nebol referátom o americkej hymne, ani o štátnych symboloch USA. Bol to vlastenecký vstup do konferencie o občianskej výchove.

Nikto ho nepovažoval za neobvyklý. Pýtal som sa účastníkov konferencie, či je to bežné – povedali mi, že áno.

Snažil som sa im vysvetliť, že ak by sa na Slovensku nejaká konferencia začala spievaním hymny a pohľadom na vejúcu vlajku, okolie by organizátorov konferencie pravdepodobne označilo za nacionalistov. Zvlášť vtedy, ak by išlo o konferenciu o výchove k občianstvu – okolie by si myslelo, že nechceme vychovávať k občianstvu, ale k nacionalizmu.

Američania moje vysvetľovanie vôbec nechápali.

„Veď to je naša hymna a naša vlajka. Veď si vážime svoju vlasť, prečo by sme nemali počúvať a spievať našu hymnu?“

V USA človek veľmi rýchlo pochopí, že existujú rôzne prejavy vlastenectva. Navyše si rýchlo uvedomíme, že existujú odlišné kritériá na hodnotenie toho, čo je „normálne“ vlastenectvo a čo už prehnaný nacionalizmus.

Navštívil som veľa základných aj stredných škôl v Spojených štátoch a viem, že v každej triede visí štátna vlajka. A že na začiatku týždňa (v niektorých štátoch každé ráno) žiaci stoja v pozore s rukou na srdci, hľadajú na vlajku a recitujú, prípadne počúvajú z reproduktorov sľub vernosti vlajke:

„Prisahám vernosť vlajke Spojených štátov amerických a republike, ktorú predstavuje, jednému nedeliteľnému národu, pred Bohom, v slobode a spravodlivosti pre všetkých.“

Nikto sa nečuduje, každý to považuje za bežné, normálne, nespochybniteľné. Sľub vernosti vlajke začali predsa deti v USA recitovať už v r. 1892.

Len raz bol sľub spochybnený, ale ani to Američania nepovažujú za skutočné spochybnenie, len za prejav ich slobody sebvýjadrenia. V r. 1943 sa až na americký Najvyšší súd dostal prípad, keď dieťa rodičov patriacich medzi Svedkov Jehovových nechcelo sľubovať vernosť vlajke – pre Svedkov Jehovových to totiž bolo neprípustné modloslužobníctvo. Pretože ho škola nútila, rodičia dali vec na súd a v konečnej fáze vyhrali.

Pre celé USA to bol takmer proces storočia, sledovali všetky podrobnosti a vyvolal obrovské diskusie, dodnes sa o ňom na školách v občianskej výchove vyučuje – považuje sa za modelovú ukážku americkej demokracie. Skončil tak, že súd nespochybnil tento prejav vlastenectva, ale dal rodičom a deťom na výber – ak nechcú, nemusia sa zúčastniť tohto pravidelného rituálu. S ohľadom na slobodu sebvýjadrenia, čo je jeden z najviac vážených princípov americkej ústavy, však nesmú rušiť ostatných žiakov. Nemusia teda stáť v pozore, môžu sedieť, ale ticho sedieť – lebo tak ako niekto môže vyjadriť, že nechce sľubovať vernosť vlajke, tak iní môžu tento sľub neustále opakovať. Ako posvätné právo sa rešpektuje sloboda sebvýjadrenia, náboženstva a tlače, sloboda v združovaní – obsah prvého dodatku k Ústave Spojených štátov, ktorý je súčasťou ústavy od r. 1791.

Rôzne predstavy o vlastenectve sa vyskytujú aj v samotných USA. Štátna vlajka Konfederácie južných štátov z čias občianskej vojny v 19. st. by sa oficiálne nemala používať, lebo ide o vlajku odštiepeneckej časti USA, ktorá navyše prehrala vojnu.

Napriek tomu je možné vidieť ju občas visieť na juhu USA, dokonca jej vzor dodnes tvorí základ vlajky Mississippi. Akoby tam existovalo trojaké vlastenectvo – vzťah k USA, vzťah k bývalej Konfederácii, vzťah k dnešnému štátu vo zväzku USA

Ťažko sa dá zabudnúť na diskusie, keď sa v roku 2010 do tried v našich základných a stredných školách zavádzal obraz štátnej vlajky s textom hymny a preambulou slovenskej ústavy. Považovali sme to za niečo mimoriadne. U nás. Viem, že Američania by sa zrejme čudovali, prečo aspoň zobrazenie vlajky v triedach už dávno nemáme a prečo tento príkaz ministerstva školstva vzbudzuje taký odpor.

Ešte si pamätám, ako sa za čias komunizmu hodnotilo použitie slovenskej vlajky – ako oslava vojnovkej Slovenskej republiky, a teda osla-

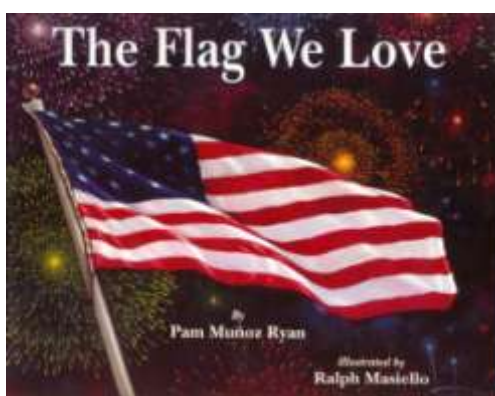
va fašizoidného režimu tohto štátu. Pamätám si, ako sa po prevrate v r. 1989 hodnotilo používanie týchto vlajok na zhromaždeniach – ako prejav nacionalizmu, spočiatku dokonca ako rozvracanie Česko-Slovenskej republiky. Až zrejme hokejové a futbalové majstrovstvá sveta priniesli masové rozšírenie slovenskej vlajky medzi širokú populáciu a dnes – v r. 2012 – už nepovažujeme za mimoriadne, ak niekto máva štátnou vlajkou, alebo ak visí v nejakej miestnosti.

A predsa, začiatok konferencie si na Slovensku neviem predstaviť s vlajkou a hymnou. Naše predstavy o jej použití sa stále veľmi odlišujú od amerických.

Možno preto u nás nevychádzajú publikácie pre deti, ktoré by im prezentovali štátnu vlajku či iné štátne symboly. V Spojených štátoch je prirodzené, že sa štátna vlajka používa a vyskytuje na učebniciach, vychádzajú rôzne príručky o nej, deti sa o nej učia.

Základná učebnica občianskej výchovy v USA

Publikácia o vlajke pre deti 1. stupňa základných škôl

Oficiálna publikácia Kongresu USA

Američania majú zrejme k vlajkám od detstva špeciálny vzťah, alebo v nich od detstva niekto tento špeciálny vzťah pestuje.

Keď som v r. 2003 s viacerými slovenskými a českými pedagógmi navštívil základnú školu v Hortone, v štáte Michigan, zaviedli nás okrem iného aj na hodinu geografie. Pretože škola v malom zapadlom mestečku už niekoľko dní žila návštevou z ďalekého sveta, deti mali naštudovaného veľa o Európe a triedu špeciálne vyzdobenú pre našu návštevu – množstvom štátnych zástav.

Hanover-Horton Middle School

Je síce pravda, že nie všetky vlajky reprezentovali európske štáty, ale s tým si zrejme deti (možno ani ich učiteľia?) veľký problém nerobili. Boli na svoju vlajkovú výzdobu hrdí.

Zrejme si v škole nerobili ťažkú hlavu ani s inými geografickými detailmi. Keď sme prichádzali ku škole, do diaľky svietil veľký nápis priamo pod panelom s logom a názvom školy: „Dobře den Guests from Czech Republic and Bratislavia“.

Spočiatku som mal pocit, že zle vidím, ale moji spolucestujúci potvrdili, že vidia to isté. Bolo to milé, preto som nechcel som domácich učiteľov ani ich žiakov urážať poukazovaním na chyby v nápise, tak som sa rozhodol tajne pátrať po príčinách. Šifrované otázky mi nepriniesli uspokojivé odpovede.

Riešenie ponúkla až mapa sveta, ktorá visela v triede geografie. Domýšľam si, že táto mapa slúžila ako podklad pre nápis nad vchodom do budovy. Na mape som totiž zreteľne videl nápis Czech Republic, ale – Slovensko je menšie, má smolu – nápis Bratislava voľne prechádzal do nápisu Slovakia. Zrejme si iba niekto niečo nepozorne prečítal.

Paradoxné pritom bolo, že celá škola vedela, že prideme, usporiadali pre nás bohatý program a množstvo stretnutí i veľkolepé pohostenie – vraj sme my šiesti boli vôbec prvou zahraničnou návštevou na tejto škole.

Pri mojom zisťovaní, kde sa vzal omyl v nápise, som sa dostal aj k téme cestovania. Bolo mi jasné, že deti v Európe neboli, škola nepatrila k bohatým školám: Veď jedným z vrcholných podujatí školy bol zájazd triedy, ktorá zvíťazila v súťaži občianskej výchovy, do hlavného mesta štátu Michigan, do Lansingu a jeho parlamentu. Väčšina detí z tej siedmackej triedy prvýkrát opustila svoje malé rodné mestečko Horton.

Pýtal som sa, či sa učiteľia predsa len nedostanú niekde ďalej, ako bol asi 60 km vzdialený Lansing. Dozvedel som sa napríklad, že riaditeľ školy, asi 50-ročný muž, bývalý šerif v okrese, čo je v USA vážena a relatívne slušne zabezpečená funkcia, sa nikdy nedostal do New Yorku (vzdialeného leteckou čiarou asi 900 km), ani do Washingtonu (asi 700 km). Uvedené vzdialenosti pritom na americké pomery nehrajú žiadnu rolu. Pri ich pravidelnom lietaní, lacných letenkách a mimoriadne hustej sieti leteckých liniek, nepredstavuje tisíc kilometrov (vzdialenosť asi z Bratislavy do Londýna) žiadny problém.

V tejto základnej škole som uzrel odvrátenú stranu amerického vlastenectva. Deti boli úžasne vzdelané v chápaní americkej demokracie. Už na druhom stupni základnej školy sa správali značne samostatne a zodpovedne, bolo vidno, že majú solídne základy občianskeho správania.

O svete mimo Spojených štátov však vedeli dost' málo. A keď sa pri príležitosti vzácnnej návštevy pokúšali – samostatne a s nadšením – pripraviť niečo špeciálne, trochu to poplietli.

(1993-2004 / 2012)